

ИЗУЧАВАЊЕ ИСТОРИЈЕ РИМА КРОЗ ПРЕДМЕТЕ НА МАСТЕР И ДОКТОРСКИМ АКАДЕМСКИМ СТУДИЈАМА ИСТОРИЈЕ НА ФИЛОЗОФСКОМ ФАКУЛТЕТУ У НИШУ¹

Ненад Радуловић², Ирена Љубомировић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за историју

Апстракт: У раду смо настојали да укажемо на значај изучавања историје једне од највећих светских цивилизација – римске државе. На темељима Рима створена је савремена цивилизација за коју је извесно да је наследник изузетно вредне културе. Читава античка традиција чини велики део историје европског света. Стога је изучавање једне тако значајне цивилизације каква је била римска важно и неопходно за разумевање многих процеса и појава које су утицале и на формирање савремених држава. У Србији, проучавање историје Рима у оквиру античке историје почиње у XIX веку, прво у Лицеју, потом у Великој школи и на крају на Универзитету у Београду. На Департману за историју Филозофског факултета у Нишу изучавају се различити аспекти римске историје и то политички, друштвени, културни кроз неколико предмета на сва три нивоа студија. Настојали смо да кроз анализу силабуса, а на основу циљева и исхода као и садржаја предвиђених курикулумом предмета установимо на који начин се приступа изучавању овог веома важног сегмента античке историје.

Кључне речи: историја Рима, мастер и докторске академске студије историје, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

Увод

Римљани су током војних похода успели да овладају великим делом тада познатог света. Али оно у чему су они такође били успешни, а што није пошло за руком другим освајачима, јесте да су створили универзално царство које је трајало пет векова. Јасно је да није била довољна само војна вештина и да је

¹ Припремљено у оквиру пројекта *Историја данас, изазови и искушења*, који се изводи на Филозофском факултету Универзитета у Нишу (бр. 300/1-14-2-01); Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03).

² nenad.radulovic@filfak.ni.ac.rs

Рим стекао славу захваљујући томе што је знао како да након ратних похода успостави мир. Успели су у томе да оно што је снага покорила, њихова администрација и политичка организација учврсте. Умеће Римљана било је да силу замене културним утицајем и управо су оба ова сегмента, војно и културно освајање, била суштина римске историје (Brodell, 1998; Робер, 1999). Рим је у освојеним деловима света спровео процес романизације, при чему су покорени народи добровољно прихватили латински језик, систем уређења у градовима и римску културу што је свакако довело до успостављања универзалног царства које је трајало у хронолошком распону од III века пре н. е. до V века н. е. На темељима Римског царства настале су средњовековне монархије из којих су поникле и модерне државне творевине, те стога закључујемо да је римски утицај на савремену цивилизацију велики. Римска заоставштина у савременом свету огледа се у латинском језику, затим латинском писму које се и данас глобално употребљава, потом су преузете и наравно прилагођене правне традиције и административно–политички концепти, као и начин употребе простора, тј. подизање насеља и грађевина (Мићајловић, 2023). Одједици и трагови римске прошлости у савременој светској цивилизацији свеprisутни су и вековима уназад били су инспирација и предмет интересовања којима су се бавили појединци и групе кроз различите видове научно-уметничке делатности. Римска историја изучавала се кроз античке студије историје које су у нашој земљи установљене с почетка XX века, затим у оквиру историје књижевности, историје уметности и археологије. Подвргнуте су многоструким проучавањима римске старине, натписи и писани историјски извори чиме је било могуће створити врло богато и разгранато знање о римској епохи (Љубомировић, 2013).

Теоријски оквир

Изучавање антике и њеног наслеђа у Србији је отпочело још у XIX веку и то најпре на Лицеју, затим Великој школи, а потом на Универзитету у Београду. Античка прошлост се на Лицеју и Великој школи изучавала у оквиру предмета *Општа историја* (Љубомировић и Радуловић, 2019). Тек са доласком професора Николе Вулића 1897. године установљен је предмет *Општа историја старог века*. Предавања које је Вулић држао била су разнородна и обухватала су грчку и римску историју, и историју источних народа. Сачувана предавања из историје Рима сведоче да је курс почињао најранијом историјом и завршавао позним царством.³ Посебно је било важно изучавање извора о чему опет сведоче његове припреме за предавања које садрже биографије најважнијих писаца грчке и римске историје и детаљну анализу њихових дела.⁴ Сам Вулић је истицао да је критику ставио на прво место и „да је летело перје Тита Ливија

³ НБС, Р 467/46

⁴ НБС, Р 467/4а Извори за римску историју, припреме за предавања у зимском семестру 1897/8. године

и Плутарха на све стране”.⁵ У оквиру историје Рима Вулић се посебно бавио најстаријом римском историјом о чему сведочи његово необјављено дело *Римска традиционална историја и наше народно предавање*, написано на четири-шестдесет и шест страна.⁶ У овом рукопису Вулић је дао преглед српске народне поезије, док се у другом делу рада бавио „римском традиционалном историјом” да би у закључку упоредио српско народно предање са римском традицијом, указао на сличности и разлике као и на њихов значај.

У послератном периоду историја Рима изучавала се и даље у оквиру предмета *Општа историја старог века* и то два семестра на другој години студија. На Филозофском факултету у Нишу изучавање римске историје отпочело је са оснивањем групе за историју школске 1998/99. године у оквиру предмета *Општа историја старог века* (Јовановић, 2006; Љубомировић и Радуловић, 2019; Šaranac Stamenković, 2018). Са увођењем Болоњског система студирања школске 2006/07. године предмет *Општа историја старог века* подељен је на два предмета: *Историја старог Истока и старе Грчке* и *Историја хеленизма и старог Рима* (Наставни план основних академских студија Департмана за историју, Архива Департмана за историју, *Историја 2008–2013*). Новом прерасподелом уведена су три предмета, тј. предмет *Историја старог Истока и старе Грчке* подељен на два посебна предмета која су се слушала у првом семестру (*Историја старог Истока* и *Историја старе Грчке и хеленистичког света*), док се историја Рима изучавала у оквиру једног испита у другом семестру (*Историја старог Рима*).⁷ Реакредитацијама студијског програма историје (2014/15. и 2018/19) ништа се није мењало у оквиру предмета *Историја старог Рима* који се и даље слушао у другом семестру, са два часа предавања и два часа вежби.

Изучавање историје Рима на мастер академским студијама историје

Акредитацијом мастер академских студија историје 2008. године у групу предмета изборног блока 2 уведен је предмет *Општа историја старог века* (4+4).⁸ На основу силабуса предмета види се да је историја римске државе изучавана као један сегмент поред цивилизација старог Истока и историје старих Грка. Предвиђено је упознавање студената са основним токовима политичког, институционалног, друштвеног, привредног и културног развоја античког Рима. У односу на предмет *Историја старог Рима* на основним студијама, изучавање историје Рима у оквиру предмета на мастер студијама подразумева је и период позне антике (IV–VI век н. е.).

⁵ НБС, Р 432/2а Мој живот I, 7.

⁶ Архив САНУ, 14157, 466 страна

⁷ преузето (20.1.2024) са <http://www.filfak.ni.ac.rs/preuzimanje/category/56-predmeti-oas-istorija-2008>

⁸ преузето (30.1.2024) са <https://docs.google.com/document/d/1L067P4LjGrnLrpDlzLAPbxFOoAkf3WACqBkhH2zxP7c/edit>

Реакредитацијом програма мастер академских студија историје 2014. године у изборни блок 2 уведена су два нова предмета у оквиру којих је изучавања историја Рима: *Институционална, друштвена и културна историја позног римског Царства и Антички градови, комуникације и царске задужбине на тлу Србије*.⁹ Будући да су студенти историје на основним академским студијама изучавали целокупну историју Римске државе (од најранијег доба краљева до периода тетрархије) потпуно оправдано је уведен предмет који се хронолошки и тематски надовезује на период раног царства и то од Диоклецијанове (284–305) епохе до краја Јустинијанове (527–565) владавине. Према силабусу предмета предвиђено је изучавање периода тетрархије, а потом раздобље владавине Константинових наследника, затим владавина царева од Јовијана до Теодосија; период Теодосијеве владавине у оквиру кога би се сагледали подела Царства и пад Западног Римског царства. Посебна пажња била је усмерена на административно уређење Царства, војну организацију, оснивање и организацију градова у царским провинцијама. Важан сегмент римске државне управе била је религија која постаје врло комплексна посебно у време продора хришћанства и стога је и она изучавана у оквиру верске политике римских царева у периоду позне антике. У тренутку реакредитације мастер академских студија историје није било адекватне литературе на српском језику, те су стога уврштена најзначајнија дела на енглеском језику.¹⁰

Други предмет *Антички градови, комуникације и царске задужбине на тлу Србије* требало је да студентима приближи простор Балкана и то територију данашње државе Србије у античко доба, тј. након продора Римљана и успостављања провинцијског система управе. У том контексту посебна пажња посвећена је римским владарима који су пореклом са простора наше земље, а који су обележили поједина раздобља римске и рановизантијске историје, у глобалном смислу, и који су у својој постојбини оставили неизбрисиве трагове, у смислу јачања улоге наших области у државно-правном и религијском поретку Царства. Такође је битна њихова улога у изградњи репрезентативних задужбина попут оних у Сирмију, Наису, Ромулијани, Шаркамену и Царичином Граду. Осим што је важно да се студенти упознају са античком историјом простора на којем живе кроз овај предмет, требало би и да стекну знања у области развоја и карактера урбаних и то војних, верских и резиденцијалних центара у доба антике на тлу Србије. Важан сегмент развоја урбанистичких центара биле су сувоземне и речне комуникације и њихов војни, економски и културолошки значај, те су стога топографија и путна мрежа посебно изучаване у оквиру овог предмета.¹¹

⁹ преузето (30.1.2024) са https://docs.google.com/document/d/10xEby0SkWh0tXUjKvEuoBD5_oPLzvh6S/edit

¹⁰ преузето (30.1.2024) са https://docs.google.com/document/d/16nuj4lkrL9w29TnWeTF6hPOjFnfrNb6kxWCrC_pazYs/edit

¹¹ преузето (30.1.2024) са <https://docs.google.com/document/d/1CvEzKJTGR3-PrCqFNXMFtedjgbnJvuVhTAyrQic1nl8/edit>

Новом реакредитацијом програма мастер академских студија историје 2021. године предвиђено је да се историја Рима изучава у оквиру три предмета: *Институционална, друштвена и културна историја позног Римског царства* (који је био заступљен и у претходном акредитованом програму), сада у оквиру изборног блока 1 и још два нова предмета: *Римске провинције на тлу Балкана* и *Латинска епиграфика*, у оквиру изборног блока 2.¹² Предмет *Римске провинције на тлу Балкана* уведен је уместо предмета *Антички градови, комуникације и царске задужбине на тлу Србије* како би се у ширем контексту сагледала територија Балкана у античко доба и указало на промене које су наступиле у провинцијском систему у периоду тетрархије. Требало је истаћи важност Илирика, његов војни и стратешки значај који је имао током читавог IV века н. е., док је посебна пажња усмерена на време од IV до VI века н. е. у коме Источно царство успева да одржи политичку и културну античку традицију, новчану привреду и развој градског живота. Сложена државна организација преноси се на исток и Балкан добија на важности доласком илирских војничких заповедника, касније владара. Простор Балкана постаје веома важан у првом реду због свог географског положаја (раскрсница путева), али и рудничког и пољопривредног потенцијала што је све условило његов висок степен развоја у периоду од предримског доба као и током читаве римске владавине.¹³ Овим предметом није постављено изучавање локалне историје које је веома важно, али је у односу на предмет *Антички градови, комуникације и царске задужбине на тлу Србије* дат шири контекст изучавања читавог простора Балкана, а не само једног његовог дела, тј. територије на којој је створена држава Србија.

Разумевање римске историје прилично је ограничено без сагледавања натписа на тврдом материјалу којима је могуће приступити критички и који нам помажу у контроли података које пружају дела античких писаца. Натписи су веродостојнији од писаних историјских извора јер су настали спонтано, без намере да сведоче о времену у којем су створени, већ је углавном постојала практична потреба за њихово постојање. Стога је ишчитавање и тумачење натписа подједнако важно као и разумевање историјских извора. Управо је из тог разлога студентима вишег нивоа студија омогућено да кроз предмет *Латинска епиграфика* савладају основе ишчитавања латинског писма, разрешења скраћеница, дешифровања оштећених слова као и датовања натписа.¹⁴ Епиграфика се као помоћна дисциплина римске историје више него било која друга утапа у саму историју, те је стога тешко замислити да неко ко се бави историјом Рима није бар донекле и епиграфичар (Bloch, 1971). Студенти ће кроз овај предмет бити обучени да на основу варијанти облика слова у разним епохама могу да утврде период у коме је

¹² преузето (30.1.2024) са <https://docs.google.com/document/d/16yU3x1V7WNalZTHYD6KcEGq0uPw7TLzoW4QoA5eHXvw/edit>

¹³ преузето (30.1.2024) са <https://docs.google.com/document/d/1zaQoic3J2SEdT0nN7t7E42qzKju8PETJZtLS-NpK0Wc/edit>

¹⁴ преузето (30.1.2024) са https://docs.google.com/document/d/1QkEvkgtsgVAQ87_iFIK41ewJh9BFAtlh_WpyUSotEMU/edit

настао натпис који проучавају. Такође ће овладати системом скраћеница који је врло чест због уштеде простора на коме се пише и без познавања начина скраћивања речи који је био универзалан, немогуће је приступити ишчитавању било ког натписа (Mirковић, 2018). Овим предметом предвиђено је и упознавање са врстама натписа – надгробни споменици, посвете божанствима, почасни натписи, војнички натписи, царски натписи, натписи на предметима и натписи на зградама.

Изучавање историје Рима на докторским академским студијама историје

Докторске академске студије историје први пут су акредитоване 2012. године када је програмом било предвиђено само изучавање историје новог века.¹⁵ Реакредитацијом 2018. године у студијски програм уврштен је и период позне антике и изучавање средњовековне историје.¹⁶ Историја Рима се обрађује у оквиру три предмета: *Политичка економија позног Римског царства*, *Основне карактеристике друштвеног и религијског живота у периоду позног Римског царства* и *Управни систем Римског царства у рановизантијском периоду*. На основу назива предмета извесно је да је предвиђено сагледавање политичке, економске и религијске историје у периоду од IV до VI века н. е. Предметом *Политичка економија позног Римског царства* који се слуша на првој години докторских академских студија у оквиру изборног блока I обухваћен је процес развоја градова и градске територије и то од општих карактеристика до појединачних случајева (посебно би били проучени градови на Балкану). У контексту развоја градова предвиђено је упознавање са мрежом путева, развојем трговине, као и монетарним системом и системом опорезивања.¹⁷

У оквиру предмета *Основне карактеристике друштвеног и религијског живота у периоду позног Римског царства* сагледане су све категорије позноримског друштва и разлике у традиционалном устројству које је било строго хијерархијски утемељено и заслуга које је сада појединац могао да стекне, пре свега захваљујући својим врлинама, а не наслеђу.¹⁸ У позноантичком периоду Римском царству највеће промене догодиле су се у сфери религије и због тога је посебан осврт био на те значајне религијске помене које су довеле до преображења великог броја пагана у хришћане.

Предметом *Управни систем Римског царства у рановизантијском периоду* предвиђено је упознавање са основном структуром административне орга-

¹⁵ преузето (31.1.2024) са <https://drive.google.com/drive/folders/1FOkH7Qh4CgX58f4NHZJamvrAXpORM1ML>

¹⁶ преузето (31.1.2024) са <https://drive.google.com/drive/folders/1kC-Fx2k-0WYrPhxpoizotCoiRymGEagy>

¹⁷ преузето (31.1.2024) са https://docs.google.com/document/d/1hAlpVYSo3CCNthWQ3vq9TxIn9TuEtO5s22QER_yKPeU/edit

¹⁸ преузето (31.1.2024) са <https://docs.google.com/document/d/1WuJmb-wNsbScD0TlcU16lunB6mZ8bGJkPRiEJCDFd1E/edit>

низације на свим нивоима управног система.¹⁹ Кроз поменути предмет сагледане су промене до којих је дошло у систему римске управе почевши од врха и царске власти, преко управе у појединим провинцијама, дијецезама и градовима. Значајне промене наступиле су од периода тетрархије у административној подели царства, што се одразило и на читав управни систем. За разумевање државне организације и политичких прилика тога доба неопходно је познавање административне хијерархије и читавог чиновничког апарата веома важног за добро функционисање провинцијског управног система.

Закључак

Од своје појаве на историјској позорници Римљани су водили освајачку политику којом су запосели већи део тада познатог света. Створивши огромно царство приступили су романизацији читавог античког света који је прихватио тековине римске цивилизације – латински језик, културу, религију, уметност и римско право. Рим је успешно спроводио цивилизовање својих провинција и то према сопственом моделу реда и закона (Михајловић, 2023). Због тога чак и када се распало Римско царство, Рим није сасвим умро јер је читав Запад наставио да живи под утицајем римског наслеђа, док је концепт романизације у западном свету прихваћен као објективни и стандардни научни начин за сагледавање римског доба. Управо због великог трага и утицаја који је римска цивилизација оставила на савремене државе, римска историја привлачила је пажњу бројних истраживача и изучавана је и у свету и код нас. Досадашњи правац римских студија доприносио је једној врло специфичној врсти знања – дескрипцији и извођењу општих интерпретација и тематски распон је био јасно установљен, а унутар њега многа питања нису уопште отворана или су истраживана врло површно. Због тога је студијским програмима историје на вишим нивоима студија требало обухватити бављење социјалном и економском проблематиком, без обзира на недостатак синтеза на српском језику. Кроз шест предмета на мастер и докторским академским студијама на Департману за историју Филозофског факултета у Нишу изучава се богато римско наслеђе. Увођењем предмета, пре свега на докторским академским студијама, у потпуности су покривени друштвени аспекти римске историје који су током основних академских студија заступљени у мањој мери, јер је акценат пре свега на политичкој историји. Економска, религиозна и социјална питања кроз предмете на вишим нивоима студија на Департману за историју изучавају се уз помоћ литературе углавном на енглеском језику. Римске студије од оснивања Департмана за историју показују квантитативни успон који произилази из општег истраживачког оквира како наставника тако и студената који су показивали интересовање да бирају предмете из римске историје.

¹⁹ преузето (1.2.2024) са <https://docs.google.com/document/d/1zRRXQ0fGmOvbVKUsERhFaxslW20jHSyRzVxT6m6OF34/edit#heading=h.gjdgxs>

Литература

- Архив Српске академије наука и уметности (=Архив САНУ)
- Bloch, R. (1971). *Latinska epigrafika*: Beograd. Arheološko društvo Jugoslavije
- Brodell, F. (2007). *Sredozemlje u starom veku: praistorija i antičko doba*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Фонд Николе Вулића, Народна библиотека Србије (=НБС).
- Јовановић, В. Ж. (2006). *Филозофски факултет Ниш (1971–2006)*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Љубомировић, И. (2013). *Никола Вулић – историчар антике*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Љубомировић, И. и Радуловић, Н. (2019). Настава из историје старог века на Универзитету у Нишу. *Годишњак за педагогију*, 4(2), 21–30.
- Mihajlović, V. (2023). *Rimsko nasleđe u Srbiji; nauka, prosveta i javnost*. Novi Sad. Filozofski fakultet u Novom Sadu.
- Mirković, M. (2018). *Tehne epigrafiké: kako čitati latinske natpise*. Beograd. Dosije studio.
- Наставни план основних академских студија Департмана за историју, Архива Департмана за историју, Историја 2008–2013.
- Робер, Ж. (1999). *Стари Рим*. Београд. Clio.
- Šaranac Stamenković, J. (2018). The Development of Byzantine Studies at the University of Niš. U: D. Zdravković (ur.). *Facta Universitatis, Series: Teaching, Learning and Theacher Education*, 2(2), 161–167.

Интернет извори

- <http://www.filfak.ni.ac.rs/preuzimanje/category/56-predmeti-oas-istorija-2008>
- <https://docs.google.com/document/d/1L067P4LjGrnLrpDlzLAPbxFOoAkf3WACqBkhH2zxP7c/edit>
- https://docs.google.com/document/d/10xEby0SkWh0tXUjkvEuoBD5_oPLzvh6S/edit
- https://docs.google.com/document/d/16nuj4lkrL9w29TnWeTF6hPOjFnrNb6kxWCrc_pazYs/edit
- <https://docs.google.com/document/d/1CvEzKJTGR3-PrCqFNXMFtedjgbnJvuVhTAyrQic1nl8/edit>
- <https://docs.google.com/document/d/16yU3x1V7WNaIzTHYD6KcEGq0upw7TLzoW4QoA5eHXvw/edit>
- <https://docs.google.com/document/d/1zaQoie3J2SEdT0nN7t7E42qzKju8PETJzLS-NpK0Wc/edit>
- https://docs.google.com/document/d/1QkEvkgtsgVAQ87_iFIK41ewJh9BFAth_WpyUSotEMU/edit
- <https://drive.google.com/drive/folders/1FOkH7Qh4CgX58f4NHZJamvrAXporm1mL>

<https://drive.google.com/drive/folders/1kC-Fx2k-0WyRPhxpoizotCoiRymGEagy>

https://docs.google.com/document/d/1hAlpVYSo3CCNthWQ3vq9TxIn9TuEtO5s22QER_yKPeU/edit

<https://docs.google.com/document/d/1WuJmb-wNsbScD0TlcUl6lunB6mZ8bGJkPRiEJCDFd1E/edit>

TEACHING ROMAN HISTORY THROUGH COURSES ON THE MASTER AND DOCTORAL ACADEMIC STUDIES OF HISTORY AT FACULTY OF PHILOSOPHY IN NIŠ

Nenad Radulović, Irena Ljubomirović

University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of History

Abstract: In the paper, we tried to point out the importance of studying the history of one of the world's greatest civilizations - the Roman state. Modern civilization was created on the foundations of Rome, which is certainly the heir of an extremely valuable culture. The entire ancient tradition forms a large part of the history of the European world. Therefore, the study of such an important civilization as the Roman one is important and necessary for understanding many processes and phenomena that influenced the formation of modern states. In Serbia, the study of the history of Rome within the framework of ancient history began in the 19th century, first at the Lyceum, then at the Great School and finally at the University of Belgrade. At the Department of History of the Faculty of Philosophy in Niš, various aspects of Roman history are studied, namely political, social, and cultural, through several subjects at all three levels of study. Through the analysis of the syllabus, and on the basis of the goals and outcomes as well as the content of the subject curriculum, we tried to establish how to approach the study of this very important segment of ancient history.

Keywords: history of Rome, master and PhD studies of history, Faculty of Philosophy, University of Niš

Примљено: 21.2.2024.

Прихваћено за објављивање: 22.5.2024.

